

foretog sin ganske utvivlsomme, men i høj Grad tilladelige Svingning i Forsvarsspørgsmaalet. Ud fra det foreliggende Stof giver hans Kapitel alt i alt en tilfredsstillende og interessant Fremstilling. Bogens sidste fire Ark optages af »Minder og Indtryk«, skrevne af tyve Personligheder i dansk Politik og Presse, deriblandt Th. Stauning og P. Munch. Ogsaa her er adskilligt af Interesse, om end det hele falder lidt tyndt og broget ud. Det springer i Øjnene, at der (af gode Grunde iøvrigt) ikke mellem Fortællerne er noget Medlem af Ministeriet Deuntzer og af Ministeriet J. C. Christensen kun Jensen-Sønderup, der traadte ind et Par Maaneder før Ministeriet faldt. Heller ikke er der Udtalelser fra nogen af de mange Embedsmænd, Christensen som Minister havde med at gøre. Der er her et helt Kapitel, som burde skrives, hvis det overhovedet nu er muligt. Christensen var en ypperlig, overlegen og elskværdig Administrator, og han var ikke mindst i denne Egenskab det slaaende historiske Bevis for, at Minister-skiftet 1901 ikke alene var politisk, men ogsaa saglig fuldt for-svarligt.

Povl Engelstoft.

Med femte bind af *Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage* fører finansminister K. H. Kofoed sin fremstilling op gennem den halve menneskealder fra 1894 til 1910. Dette afsluttende aar er vilkaarligt valgt, og det havde ogsaa oprindeligt været K.'s hensigt at lade afsnittet gaa til 1913, da det maadeholdne Venstres kortvarige storhedstid i dansk politik hørte op. I en efterskrift dateret april 1940 motiverer han, hvorfor han stopper brat med folketingsvalget i 1910: de krav, som de ændrede tilstande i landet stiller ogsaa til hans arbejdskraft, levner ham ikke tid til historiske studier.

Det første ti-aar af den periode, det nye bind behandler, var Venstre-reformpartiets ubestridte magtperiode i bornholmsk politik. Allerede i 1892 havde den ivrige bergianer N. Ingvar Jensen erobret Aakirkebykredsen fra de Moderate. I Forligets 12. time sprang den hidtil moderate M. P. Blem, som allerede i 1881 tog Rønne-kredsen fra Højre, i Albertis og Ole Hansens følge bort fra den Bojsenske politik og stemte mod Forliget. Baade Ingvar Jensen og Blem deltog i dannelsen af Venstre-reformpartiet det følgende aar. Da de to hidtil stridende folketingsmænd kom paa linje med hinanden, vendte deres før saa rivaliserende presseorganer Bornholms Tidende og Bornholms Dagblad sig ogsaa i samdrægtighed til kamp mod deres fælles modstandere, som forøvrigt var ganske kraftsløse. Hverken i

pressen eller paa møder hævede sig en eneste moderat røst til forsvar for Forliget, og ogsaa Højre var fuldstændig slaaet af marken overalt paa øen. Dets kamporganisationer, de konservative Klubber, sygnede hen og forsvandt, og vælgerforeningerne stagnerede. Tilmed havde partiet helt mistet sit kampmod og initiativ og opstillede overhovedet ingen kandidat i Rønne mellem valgene 1892 og 1909. Ved landstingsvalget i 1898 gik endda det bornholmske landstingsmandat over til Venstrereformpartiet, som fra nu af og indtil 1909 sad inde med alle Bornholms tre rigsdagsmandater.

Men netop i 1890'erne begyndte socialdemokraternes og fagforeningernes ihærdige arbejde paa at vinde indpas i den bornholmske befolkning, oprindelig støttet og opmuntret af venstre-mændene, som paa denne tid først og fremmest betragtede dem under synsvinklen: allierede i kampen mod Højre. Fagforeningerne paa Bornholm havde forresten særlige vanskeligheder at kæmpe med, som var ukendte i det øvrige land og leder tanken hen paa lignende hindringer for organiseringen af arbejderne i U. S. A. En ikke ringe del af de bornholmske arbejdere bestod nemlig af tilrejsende eller indvandrede svenskere, som var meget nøjsomme, stillede mindre krav end de indfødte arbejdere og paa grund af sproget var vanskelige at faa i tale baade ved møder og i pressen. Ikke førend 1889 stiftedes den første fagforening i Rønne af typograferne. Samme aar dannede det specifikt bornholmske erhverv stenhuggerne deres organisation. Men først fra 1895 kom der for alvor gang i dannelsen af fagforeninger, som 1898 samledes i en fællesforening for hele øen. Parantetisk kan bemærkes, at Bornholm overhovedet ikke blev ramt af den store lockout i 1899, fordi de bornholmske arbejdsgivere ikke var medlemmer af arbejdsgiverforeningen.

Allerede i 1890 var der blevet skabt et organ for den politiske socialisme paa Bornholm ved oprettelsen af »Socialdemokratisk Forbund for Rønne og Omegn«. I 1899 indtraadte typograf Niels Nielsen, som samme aar blev formand for den faglige fællesforening, i bestyrelsen for den politiske organisation og begyndte nu et utrætteligt pionerarbejde for socialismens sag paa Bornholm. Navnlig virkede han energisk for oprettelsen af et parti-blad paa øen, og i 1902 kronedes hans anstrengelser med held, da Bornholms Social-Demokrat begyndte sin virksomhed. Med bladet kom ogsaa muligheden for at give agitationen langt større effektivitet, og det gav desuden anledning til, at der tilførtes det bornholmske socialdemokrati en første rangs kraft i den nye redaktør Christian Nielsen Hauge. N. Nielsen og C. N. Hauge

blev deres partis banebrydere paa øen, og deres avancement opad paa magtens og embedernes stige var ligesom et barometer for socialdemokratiets sejrsvindinger paa Bornholm. I 1903 valgtes N. Nielsen ind i Rønne ligningskommission, i 1909 i byraadet, og i 1917 blev han borgmester, et embede, han beklædte til 1942, kort før sin død i samme aar. I 1936 fik han desuden sæde i landstinget ved det berømte lodtrækningsvalg, som gjorde hans stemme til den udslaggivende i dette ting. Mens N. Nielsen gik i spidsen ved kampen om magten i kommunen, førte Hauge de socialdemokratiske bataljoner i slagene om valgkredsen Rønne. Allerede i 1903 efter bruddet mellem Socialdemokratiet og Venstre stillede han sig mod Blem og fik 717 stemmer mod venstremandens 1437. Da han 1906 avancerede til at have 1089 mod Blems 1280, ansaa Blem det for opportunt at opgive den kreds, han sejrrikt havde hævdet, lige siden han 1881 fortrængte højremanden. Ved det bevægede forsvarsvalg i 1909 lykkedes det da endelig Hauge at erobre kredsen i en trekantet kamp mod en ny venstremand og en repræsentant for Højre, som opstillede for første gang siden 1892. Da Højre og Venstre indgik deres alliance ved valget 1910, maatte Hauge dog atter bide i græsset. Valget i 1913 satte ham igen ind i Folketinget, og fra da af har kredsen altid tilhørt socialdemokraterne. Samme aar, som Rønne-kredsen gik tabt for Venstre, blev Ingvard Jensen kastet i Aakirkeby-kredsen af sin radikale modkandidat, den senere departementschef og finansminister K. H. Kofoed, bogens forfatter og paa det tidspunkt adjunkt ved Rønne statsskole. Hauge forlod Bornholm i 1920 for som redaktør og folketingsmand i Odense at konsolidere det derværende socialdemokrati, som var gaaet i stærk opløsning efter Marotts brud med partiledelsen om foraaret.

Løvrigt adskiller K.'s bog sig hverken i form, emnevalg eller behandlingsmaade fra værkets forudgaaende bind, som anmeldtes i dette tidsskrifts 10. R. IV, 480 ff. og V, 560 f. Foruden deres betydning for lokalhistorien har de navnlig værdi ved at vise, hvordan det politiske liv i folket formede sig i organisationer, paa møder og i pressen, baade paavirkende rigsdagspolitiken og selv præget af denne. En række saadanne undersøgelser, der ikke nødvendigvis behøver at anlægges paa samme maade som i dette værk, af karakteristiske valgkredse, vil være det nødvendige supplement til en rigsdagshistorie, før dansk politik i tiden mellem grundlovens givelse og verdenskrigen kan siges at være tilfredsstillende behandlet.

Som et supplement til Kofoeds fremstilling af de politiske forhold paa Bornholm mellem 1902 og 1910 kan anbefales C. N.

Hauges skildring i sine sobre og menneskeligt tiltalende »*Erindringer 1870—1924*» (1937), der rummer nogle illustrerende smaa-træk, ikke mindst hvad fagforeningerne angaar.

Frantz Wilhelm Wendt.

Rigsdagens arkivar og bibliotekar Victor Elberling, som siden 1924 udgiver den meget paaskønnede og benyttede *Avisaarbogen*, har i 1939 udsendt en slags indledning til denne annal-række: *Danmark under Verdenskrigen og i Efterkrigstiden. Uddrag af Aviserne 1914—23*. Ligesom avisaarbøgerne indeholder den nye bog i klar og koncis form en oversigt over de vigtigste danske begivenheder ordnet dag for dag. Paa grund af det længere tids-perspektiv, som tillader at udskille det rent døgnbestemte, er oplysningerne betydeligt færre end i de løbende aarbøger. Lige-som i disse vejledes brugerne gennem stoffet af saavel person-som sagregistre, der er forudsætningen for, at denne interessante og nyttige bog helt kan gøre fyldest.

Frantz Wilhelm Wendt.

Som en af de største Kraftkilder for Fremme af Studiet af Hertugdømmernes Historie i Tiden efter 1920 maa utvivlsomt fremhæves »Selskabet for slesvig-holstensk Historie«. Dette Selskab, der i Øjeblikket tæller ca. 700 Medlemmer, har i de sidste Aar udfoldet et frodigt Initiativ, og takket være rigelig Støtte af offentlige Midler har det dels selv, dels i Forbindelse med andre videnskabelige Institutioner kunnet udsende ikke mindre end tre historiske Tidsskrifter foruden en Række andre større Publikationer. Selskabets ældste og fornemste Skrift er *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* der udkommer med eet Bind om Aaret paa ca. 4—500 Sider (undertiden mere). Endvidere udsender Selskabet siden 1935 Tidsskriftet *Nordelbingen*, der indtil Dato er udkommet i 16 Bind. Som det sidste Tidsskrift kan endelig nævnes *Offa*, der udsendes i Forbindelse med »das Museum vorgeschichtlicher Altertümer« i Kiel, og som udelukkende optager arkæologiske Bidrag. Ved Siden af Tidsskrifterne offentliggør Selskabet en Serie Publikationer af større Format. Der er først og fremmest *Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins*, hvoraf der indtil 1940 er udkommet 20 Bind. Endvidere staar Selskabet som Udgiver af Publikationen *Quellen und Forschungen zur Familiengeschichte Schleswig-Holsteins*. Af dette Værk er der indtil nu kommet 4 Bind. Endelig bør nævnes